

ПЕРЕКЛАДИ

А. Єрмоленко

ПРОФЕСІЙНІ ЕТИЧНІ КОДЕКСИ: МІЖ ПАРТИКУЛЯРНИМ ЕТОСОМ ТА УНІВЕРСАЛЬНОЮ МОРАЛЛЮ

Ми публікуємо у цьому числі альманаху статтю Ганса Ленка «Етичні кодекси поміж гарною видимістю і «тяжкою» повсякденною реальністю».

Ганс Ленк (народився у 1935 році) — відомий сучасний німецький філософ, з 1969 р. професор в університеті Карлсруе. Крім того, він — професор методології соціальних наук у Страсбурзі, президент філософського товариства Німеччини, Автор численних праць, присвячених дослідженню проблем методології науки, філософії техніки, мови, етики, спорту та ін., серед яких монографічні видання: «Критика логічних констант» (1968); «Філософія в технологічну добу» (1971); «Пояснення — Прогнози — Планування» (1972); «Металогіка та аналіз мови, Штудії з аналітичної філософії» (1973); «Навіщо філософія?» (1974); «Прагматична філософія» (1975); «Критика малого розуму» (1987); «Філософія та інтерпретації» (1993). Значна кількість публікацій Ленка присвячена філософії техніки, зокрема співвідношенню техніки і етики. На терені СНД Ганс Ленк відомий передусім завдяки своїй праці «Ответственность в технике, за технику, с помощью техники» (Философия техники в ФРГ. — М.: Прогресс. - 1989. - С, 162-171).

Стаття Г. Ленка «Етичні кодекси — поміж гарною видимістю і «тяжкою» повсякденною реальністю» є першим перекладом українською мовою праці цього знаного в світі німецького філософа. Вона присвячена вкрай важливій і досить складній темі взаємодії етики та техніки, етики та науки. Ця проблематика набуває особливої актуальності сьогодні. Річ у тім, що наприкінці ХХ ст. дедалі очевиднішими стають започатковані ще з середини 70-х років інформаційні зрушення в сучасному світі, пов'язані з новим етапом розвитку науки, техніки, технології,

що супроводжуються змінами в світоглядних уявленнях, ціннісних орієнтаціях та нормативних системах як суспільства загалом, так і окремих його членів. За цих умов висувуються нові вимоги до технічної інтелігенції — інженерів, техніків, технологів, а відповідно — і нові вимоги до їхньої професійної підготовки у вищій школі. Йдеться про необхідність подолання поглядів на техніку як на щось етично нейтральне (саме така позиція стала причиною сьогоднішніх так званих глобальних проблем), а отже і необхідність реєтизації інженерної діяльності, витворення певних моральних норм, чи етичних кодексів, які б регулювали інженерну творчість, спрямовували б її в гуманістичне річище. Тобто з боку технічної інтелігенції має здійснюватися рух назустріч процесам у суспільстві, що характеризуються тенденцією до етизації та гуманізації людського життя, а відтак і посиленням ролі гуманітарного знання, філософії моралі, етики в підготовці фахівців вищої кваліфікації. Фундаментальні дослідження цих проблем у сучасній німецькій філософії, проведені К.-О. Апелем, Ю. Габермасом, Г. Ленком, К. Байертцом, Д. Бірнбахером та ін., окреслюють ті зміни в ціннісних орієнтаціях та нормативних системах, які охоплюють різні верстви населення, різноманітні професійні страти — від інженерів і науковців до господарників та політиків. І це корелюється із загальною тенденцією започаткованої М. Ріделем «реабілітації практичної філософії» на Заході останньої третини ХХ ст. Зараз цією науковою дисципліною тематизуються різноманітні проблеми, що торкаються питань застосування етики до розв'язання конкретних проблем, а саме: моральної легітимації держави та права, політики загалом. Темою практичної філософії постає господарство у вимірах суспільного благополуччя

і справедливості. У зв'язку з загостренням екологічної ситуації актуалізується проблематика, пов'язана із обґрунтуванням принципів екологічної етики, розробки концепції морально-етичної відповідальності науки та техніки.

Треба зазначити, що вже на зламі XIX і XX ст. саме і розпочинається процес розробки і схвалення таких інженерних кодексів. Саме тоді як в Америці, так і в Європі засновуються різні спілки інженерів, які прагнуть створити свої кодекси. Головним є те, що ці спілки утворюються за фаховими ознаками — спілки будівельних інженерів, електротехнічних тощо. Кодекси, що схвалюються для регулювання стосунків між інженерами та визначення орієнтації інженерної творчості, як правило, обмежуються вимогами, локального, «внутрішнього етосу» (Binnenmoral), що належить до тієї чи тієї спільноти інженерів. Наприклад, в Етичному кодексі честі Американської спілки будівельних інженерів 1914 р., який є досить типовим для перших кодексів, йдеться передусім про чесність, неупередженість інженера щодо клієнтів, замовників та інших інженерів. Ці добродієності приписують таку поведінку інженера, яка має бути спрямована до спільного блага в межах певної страсти (Standes). Отож, тут ще бракує етичних вимог та обов'язків стосовно безпеки та спільного блага *усього* людського загалу. Фактично це професійні кодекси звичаїв і вимог для регуляції внутрішніх професійних стосунків, тож вони власне не мають нічого спільного з етикою, в автентичному сенсі цього слова, з універсальною мораллю.

Особливо бурхливий розвиток цих кодексів припадає на останню третину XX ст. І тут треба відзначити процес універсалізації, який позначається поступовим наближенням до універсалістської моралі, чи макроетики. Цю тенденцію можна побачити вже у 1947 р., а саме в «Етичних канонах інженера» Ради інженерів професійного розвитку (США). Тут вперше вказується на обов'язок щодо всезагального блага. Інженер має за «обов'язок піклуватися про загальне благополуччя», він має бути готовим спрямовувати своє знання на благо людськості. До того ж є норма взаємин із суспільним загалом, яка вперше ставить в обов'язок враховувати спільне благо, спільну безпеку і здоров'я. Інженер «обов'язково мусить зв'язати на безпеку життя і здоров'я спільноти (Öffentlichkeit), а також службовців, які мо-

жуть бути причетні до його роботи, за яку він відповідає». Це положення з'являється вперше; відтепер воно притаманне усім кодексам інженерів, а також етичним кодексам науковців (3; 330).

Проте значного поширення орієнтація на всезагальне благо набуває з середини 70-х років, однак тут ще зберігається суперечність між всезагальним благом і партикулярними інтересами «касти» інженерів, що позначається на тому, що, з одного боку, йдеться про всезагальне благо, з іншого — про професійні інтереси інженерної корпорації, охорона яких забезпечується вимогами таємності та конфіденційності інформації про них, що, зокрема, видно з заборони критикувати «своїх», тобто представників того ж фаху інженерів і техніків.

Перелом настає з середини 80-х років, де вимога всезагального блага виражається в обов'язку інформувати громадськість, про що свідчить, наприклад, Кодекс «American Assotiation of Engineering Societies» 1984 р. Останній можна кваліфікувати як один із принципово нових кодексів. На відміну від кодексу будівельних інженерів 1914 року він пішов значно вперед щодо передбачення інтересів громадськості. Так, у новому кодексі зазначається, що інженер «має вдосконалювати свою компетентність, кваліфікацію і здатність судження, а також являти свою порядність заради громадськості, роботодавців та клієнтів» і «при цьому передусім дбати про суспільне благополуччя і безпеку загалу». До того ж цим кодексом передбачається і доводиться до інженерної громадськості те, що інженери мають діяти у злагоді із чинними законами та правилами поведінки їхнього фахового інженерного об'єднання. Новим є, зокрема, такі формулювання зі статуту про професійну поведінку: «інженери переймаються відповідальністю за свої дії; вони шукають і визнають критику їхньої праці; піддають роботу інших лише справедливій критиці». Інженери можуть чи мусять критикувати роботу інших інженерів; раніше це було заборонено. Інженери, які при виконанні своїх професійних обов'язків передбачають наслідки, що можуть мати негативний вплив на загальне благо та безпеку зараз чи в майбутньому, мусять повідомити про це у будь-якій формі своїх роботодавців або клієнтів, а в разі потреби інформувати про це громадськість». З цього випливає, що розвиток професійного об'єднання сягає такого шаблону, коли інженер ді-

стає від нього підтримку, якщо він за певних обставин звертається безпосередньо до громадськості (3; 334).

Г.Ленк у своїй статті розвиває цю вимогу універсалізації, висуваючи принаймні десять моральних пріоритетних правил, які повинні мати перевагу щодо усіх інших приписів, а саме:

1. Враховувати моральні права будь-якого індивіда; останні передують меркантильним міркуванням.

2. У випадку нерозв'язного конфлікту «між рівноцінними основними правами» — «шукати компромісу, який однаковою мірою може задовольнити кожного».

3. Лише зваживши моральні права кожної сторони, можна і треба схвалити таке рішення, яке несе у собі якнайменші збитки усім сторонам.

4. Лише з огляду на правила 1, 2, 3 підраховувати прибуток щодо збитків.

5. За умов практично нерозв'язних конфліктів слід шукати чесних компромісів.

6. Всезагальна (вищого шаблю) моральна відповідальність передує неморальним, обмеженим безпосереднім обов'язкам.

7. Універсальноморальна відповідальність передує, як правило, функціональній та рольовій відповідальності.

8. Безпосередня первинна моральна відповідальність більшою мірою має перевагу щодо відповідальності перед дальніми чи близькими (проте як необхідність має бути градація згідно з тягарем наслідків та їх тривалості), а також щодо вторинної корпоративної відповідальності.

9. Громадське благо, спільне благо має передувати усім іншим специфічним і партикулярним неморальним інтересам.

10. У питаннях організації (техніки) безпеки перевага надається тим рішенням, які технічно забезпечують захист і можуть мати кращу економічну обґрунтованість. При цьому у разі сумніву вимоги техніки безпеки мають перевагу над економічними вимогами (3; 335-336).

Як бачимо, тут невідчужувані моральні права передують меркантильним вимогам досягнення прибутку й уникнення збитків, тобто морально-етична раціональність передує економічній, що уможливорює подолання принципу «вільної від цінностей» економіки та етично-нейтральної техніки. І це досягається не шляхом звернення до традиційних цінностей, що виражають спільне благо страти інженерів (партикулярна відпові-

дальність), а до всезагального блага, що забезпечується відкритістю страти інженерів щодо громадськості і позначається нормою, котра вимагає «шукати компромісу, який однаковою мірою може задовольнити кожного» (універсальна відповідальність).

Треба відзначити загальний процес універсалізації в суспільстві, який охоплює не лише фахові його сектори, але й етнічні, національні його сегменти. Цей процес виражається у принципі універсалізації, який корелюється зі сформульованим І.Кантом категоричним імперативом. Цей принцип реконструйовано Ю.Габермасом так: «Кожна значуща норма має відповідати умовам, що наслідки та побічні наслідки, котрі здогадно виникатимуть з її *всезагального* застосування при задоволенні інтересів *кожного* індивіда, можуть бути без примусу прийняті *усіма* учасниками» (2; 219). Ця нормативна вимога визначається апіорі «трансцендентальної комунікації», забезпечує процедурні умови (всезагальність, відсутність примусу, необмеженість учасників комунікації) рефлексивної перевірки і раціонально-дискурсивного обґрунтування (легітимації) загальної значущості норм і цінностей. Ця вимога конкретизується в трансформованому К.-О. Апелем категоричному імперативі: «Чини тільки згідно з максимою, виходячи з якої, ти на підставі реальної згоди з учасниками або їхніми представниками, або — замість цього — на підставі відповідного розумового експерименту в змозі припустити, що результати і побічні наслідки в задоволенні інтересів кожного окремого учасника, очікувані із всезагального дотримання даної максими, можуть бути прийняті усіма» (1; 231). Цей імператив вимагає не лише того, щоб кожний громадянин, в тому числі і інженер, усвідомлював би наслідки своєї творчості, але й прагнув такої інституціоналізації суспільно-політичного дискурсу, аби демократична громадськість (а не лише фахівці і експерти) мала б можливість перевірити ці наслідки. Досвід Чорнобиля свідчить, що там, де бракує такої відкритості, тобто бракує можливості втручання громадськості в питання прийняття чи відхилення того чи того технічного проекту, втілення якого мало б далекосяжні суспільні наслідки, там про моральну відповідальність інженерів годі й говорити. Отож, модернізація нашого суспільства, імперативи виживання нагально потребують моральної легітимації економічної і науково-технічної ді-

яльності, що уможлиблюється універсальними процедурними умовами дискурсу норм цієї діяльності, а зрештою, демократизацією і публічною відкритістю суспільства.

Примітки

1. *Apel K.-O.* Kann der postkantische Stadpunkt der Moralität noch einmal in substantielle Sittlichkeit «aufgehoben» werden // *Kuhlmann W.* (Hrsg.). *Moralität und Sittlichkeit.* — Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 1986. — S. 217.
2. *Habermas J.* ber Moralität und Sittlichkeit — Was macht eine Lebensform «rational»? // *Schnädelbach H.* (Hrsg.) *Rationalität.* — Frankfurt a. M., 1984. — S. 218-235.
3. *Lenk H.* Ethikkodizes — zwischen schönem Schein und «harter Alltagsrealität» // *Lenk H., Maring M.* (Hg.), *Technikverantwortung: Güterabwägung — Risikobewertung — Verhaltenskodizes.* — Frankfurt a. M., 1990. — S. 327-345.
4. *Bayertz K.* (Hrsg.). *Praktische Philosophie. Grundorientierungen angewandter Ethik.* — Reinbeck bei Hamburg, 1991.